

Mykolo Römerio 120-osioms metinėms

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

8

Asmuo: tarp tautos ir valstybės

VILNIUS

 Mokslo ir enciklopedijų leidykla 1996

UDK 947.45.052

Li-191

Redakcinė kolegija:

Antanas Kulakauskas

Česlovas Laurinavičius

Raimundas Lopata

Rimantas Miknys

Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)

Vladas Sirutavičius

Giedrius Subačius

Antanas Tyla

Sudarytojai:

Egidijus Motieka

Rimantas Miknys

Raimundas Lopata

Recenzavo:

hum. m. dr. *Zigmantas Kiaupa*

hum. m. dr. *Elmantas Meilus*

Leidinių parengti talkino

Darius Staliūnas

Knygos leidimą parėmė:

Lietuvos kultūros ministerija

Lietuvos istorijos institutas

Atviros Lietuvos fondas

© Lietuvių Atgimimo
istorijos studijos, 1996

© Lietuvos istorijos
institutas, 1996

© Mokslo ir enciklopedijų
leidykla, 1996

ISSN 1392-0391

ISBN 5-420-01318-5

TURINYS

PRATARMĖ	5
I. STRAIPSNIAI. STUDIJOS	9
<i>Giedrius Subačius</i> JURGIO AMBRAZIEJAUS PABRĖŽOS ŽEMAIČIŲ KALBA	10
<i>Rūta Čapaitė</i> JURGIO AMBRAZIEJAUS PABRĖŽOS, JUOZO BUTAVIČIAUS, SIMONO DAUKANTO BRAIŽAI IR CHARAKTERIAI	114
<i>Reda Griškaitė</i> ISTORINĖS SAVIMONĖS IŠTAKŲ IEŠKANT: TEODORAS NARBUTAS 1808–1809 METŲ RUSIJOS–ŠVEDIJOS KARE	143
<i>Zita Medišauskienė</i> ADOMAS HONORIJUS KIRKORAS: TARP LIETUVOS, LENKIJOS IR BALTARUSIJOS	168
<i>Reda Griškaitė</i> BARONAS VASILIJUS VON ROTKIRCHAS – LIETUVIŲ MITOLOGIJOS AUTORIUS	194
<i>Grigorijus Potašenko</i> ALEKSANDRAS HILFERDINGAS. SLAVOFILAI. LIETUVA	224
<i>Egidijus Motieka</i> JONAS BASANA VIČIUS: TARP TRADICINIO IR MODERNAUS VALSTYBINGUMO	239
<i>Vilma Žaltauskaitė</i> APIE LIETUVYBĖS IDĖJĄ KUNIGO JUOZO TUMO-VAIŽGANTO PAŽIŪROSE. IKI 1904 M.	248
<i>Saulius Pivoras</i> UTOPIJOS PILIETIS VYTAUTAS PUTNA	261

<i>Vladas Sirutavičius.</i> APIE „BLOGĄ LIETUVI“ JUOZAPĄ ALBINĄ HERBAČIAUSKĄ	271
<i>Darius Staliūnas</i> „TRUPUTĮ LENKAS, TRUPUTĮ VOKIETIS, TRUPUTĮ LIETUVIS, O VISŲ PIRMA KATALIKAS...“ Vilniaus vyskupas Edwardas von der Roppas tarp etninių, pilietinių ir konfesinių vertybių	291
<i>Rimantas Miknys</i> „SVAJONĖS IŠSIPILDYS, JEIGU BŪSIU NAUDINGAS LIETUVAI...“ Architekto Antano Vivulskio tautinės identifikacijos istorinis aspektas	300
<i>Alfred Erich Senn</i> ANTANAS VISKANTAS: A LITHUANIAN WITH POLISH FRIENDS	312
<i>Alfredas Erichas Sennas</i> ANTANAS VISKANTAS: LIETUVIS SU BIČIULIAIS LENKAIS	318
<i>Raimundas Lopata</i> „TIPAS APSKRITAI LABAI DAR ĮTARIAMAS, BET REIKALINGAS“ Baronas Friedrichas von der Roppas ir Lietuvos valstybingumo atkūrimo planai	321
<i>Česlovas Laurinavičius</i> GRAFAS ALFREDAS TIŠKEVIČIUS NAUJŲJŲ LAIKŲ LIETUVOS POLITIKOJE	351
<i>Gedrius Viliūnas</i> BAJORAS TARPUKARIO LIETUVOJE: FABIJONO NEVERAVIČIAUS GYVENIMAS IR KŪRYBA	365
II. PUBLIKACIJOS	385
ADOMO VARNO KORESPONDENCIJA (1904–1909 METAI) Parengė <i>Asta Giniūnienė</i>	386
SKANDALINGIEJI JUOZO GABRIO-PARŠAIČIO DARBAI Parengė <i>Alfonsas Eidintas</i>	407
OSOBA: MIĘDZY NARODEM A PAŃSTWEM. STRESZCZENIE	456
A PERSON BETWEEN THE NATION AND THE STATE. SUMMARY	470
PERSÖNLICHKEITEN: ZWISCHEN VOLK UND STAAT. ZUSAMMENFASSUNG	484
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	500
VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ	515
APIE AUTORIOUS	523

II. PUBLIKACIJOS

ADOMO VARNO KORESPONDENCIJA (1904–1909 METAI)

Parengė *Asta Giniūnienė*

Kauno Mikalojaus Konstantino Čiurlionio dailės muziejuje (KČDM) saugomas Adomo Varno archyvas: korespondencija, nuotraukos, reprodukcijos, straipsnių ir konspektų rankraščiai, eskizai. Visą šį turtą 1990 metais muziejui perdavė kaunietė Aldona Palionienė. Ypač sudomino paties Varno, jo artimųjų, moksladraugių, žymių kultūros veikėjų laišakai, rašyti 1908–1938 metais. Šiai publikacijai panaudota tik labai nedidelė dalis, faktiškai vienu – 1908 – metų korespondencija (išimtis vienas 1909 metų laiškas), susijusi su „Rūtos“ draugija. Gali atrodyti keistoka tokia atranka, nes tuo metu šios draugijos veikla jau buvo seniai išblėsusi, aktyviausi jos veikėjai pabirę po įvairius kraštus. Bet vis dėlto „Rūtos“ nariai išliko artimi bičiuliai ir vieno iš draugijos priesakų – „suvienyti lietuvių menininkus, išsiblaškiusius po Europą,“ – šventai laikėsi. Ir nusitiesė susirašinėjimo tinklas, sujungęs Krokuvos auklėtinius: Adomą Varną (1879–1979), rašytoją Juozapą Albiną Herbačiauską (1876–1944), muziką, choro vadovą Zigmantą Skirgailą (1882–1962), dailininką Adalbertą Staneiką (1885–1962), dailininką, meno istoriką, kritiką Igną Šlapelį (1881–1955). Kai buvo šiuo aspektu pažvelgta į sukauptą medžiagą, labai prasminga tapo ją papildyti dviem (yra ir daugiau) reikšmingiausiais Varno laiškais Povilui Višinskiui, rašytas gerokai anksčiau – 1904 metais, saugomais Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje, f. 377, kuriuose nuodugniai aprašoma „Rūtos“ kūrimosi istorija bei organizavimo nesklandumai, planai – taigi visa, kas yra užfiksuota istorijos, ir tai, kas pasiliko tik mintyse ir neįgyvendintose svajonėse. Varno samprotavimuose jaučiamas to meto Krokuvos inteligentiją užvaldęs troškimas švietimu, informacijos keitimusi suartinti supriešintas lenkų ir lietuvių tautas. Yra žinoma, kad Lenkijoje studijuo-

jantys lietuviai (ypač Varnas, Herbačiauskas) dalyvavo slaptoje lenkų ir lietuvių spaudoje – tai patvirtina ir laiškai.

Iš 1908 metų laiškų matyti, kad tuo laiku susikomplicavo Lenkijos ir Lietuvos santykiai. Praėjo vos keleri metai, kai buvo atgauta spauda, suruošta Pirmoji dailės paroda, po to Antroji, įkurta Lietuvių dailės draugija, tačiau vietoje pakilimo – nusivylimas, kuris nustelbia bet kokią entuziazmą ir norą „tverti“ naują kultūrą. Dar 1906 metais Varnas savo straipsnyje tautą pavadina „pamote – svetimų meistrų garbintoja“¹, o šios temos leitmotyvai pasikartoja minėtuose laiškuose. Herbačiauskas dar su didesniu įniršiu puola visuomenę, kuri „keletą kartų pabudo ant trumpos valandėles ir apsvirtus ant kito šono dar labiau užmigo!“ (žr. 12 laišką). Šlapeliui taip pat nėra ką Lietuvoje veikti, nes „beveik visi Vilniaus Kauno šviesuoliai virto kunigu bernais, jų pastumdėliais“ (žr. 10 laišką). Ši sarkastiškai liejama širdgėla, be abejo, atsirado dėl to, kad nebuvo savame krašte deramai įvertinti, pripažinti ir didžiai laukiami, taip pat juos visus kažkiek kankino netikrumo būsena, lėšų trūkumas, o tai trukdė sistemingai studijuoti, kurti ir tvarkyti asmeninį gyvenimą. Idealizmas susidūrė su negailestinga kasdiena. Tačiau nors ir buvo nusiteikę priešiška, pavyzdžiui, Varnas laiške rašo: „O kam aš parodą darysiu Lietuvoje – tarp suskių?“ (žr. 4 laišką), tačiau tame pačiame laiške su pasididžiavimu pareiškia: „Aš esu aš, – lietuvis – Adomas Varnas“, uoliai tuo pat metu dalyvauja lietuvių dailės parodose. Prašo ir sulaukia, kad ir vienkartinės, pašalpos ar stipendijos iš tų pačių „suskių“ tautiečių. Minėtus paburnojimus priimtume kaip vyravusią vieningą bendraminčių nuostatą, jei neturėtume Staneikos laiško (rašyto 1909 metais – tai vienintelis Varno archyve saugomas jo laiškas, svarbus dėl priešingos nuomonės). Jame Varnas pavadinamas „kosmopolitu“, „virš-žmogium“ (aišku, neigiama prasme), jį Staneika net išskiria iš savųjų tarpo, savųjų, kurie nori „tautiška dailė ir poezija sutverti“ ir smarkiai bara, kodėl jis (Varnas) imas iš lietuvių pinigų, o ne nuo tų nutukusių „Šveicarų-Francuzų kapitalistų“ (žr. 13 laišką).

Toks būtų skirtingas santykis su oficialiąja elitine tautos dalimi, tačiau panašūs jausmai užplūsta, kai kalbama apie tėviškę, gimtinę, savuosius. Skirgailos dvasia tik čia atsigauna nuo jį apnikusios me-

¹ A. Varnas, „Talentų šelpimo reikaluose“, *Vilniaus Žinios*, 1906, spalio 22 (lapkričio 4), nr. 235.

lancholijos (žr. 9 laišką), o Varnas trokšta visokiais slaptais keliais aplankyti Lietuvą, nors yra persekiojamas žandarų už senas nuodėmes.

Laiškuose apie meną, dailę daugiausia samprotauja Varnas, linkeš kiekviena proga svarstyti apie dailės „neprigulmybę“, gyvenimiškas tiesas, prasmę. Į savo minties sūkurius nugrimzta laiškuose ir Herbačiauskas, pavyzdžiui, vienas laiškas visas skirtas „asilo bliovimo“ temai, jos variacijoms. Daug paprastesni, šiltesni Skirgailos laišakai, juose gausu istorijėlių, intymių išgyvenimų, jie užpildo biografijų spragas. Įvairias istorijas aprašo ir Šlapelis, kartais jos netikėtai atskleidžia ir platesnį kontekstą, kaip antai, atpasakotas Staneikos nuotykis (žr. 10 laišką) vaizdžiai iliustruoja Krokuvoje vyravusias nuotaikas, sukeltas misticizmo bei spiritizmo, kuriomis bene stipriausiai „sirgo“ Herbačiauskas, užkrėtęs Staneiką, Skirgailą. Šlapelį galima pavadinti metraštininku, besidominčiu kiekvienu ir fiksuojančiu maršrutus, laiką, uoliai tvarkančiu patikėtus reikalus.

Laiškai spausdinami ištisi, nekupiūruoti, nekoreguoti, jų kalba visiškai netaisyta, autentiška. Vietoj neįskaitomų žodžių rašomi laužtiniai skliaustai su daugtaškiais [...], greta sunkiai įskaitomų, abejotinų – laužtiniai su klausukais [?]. Ypač nenuosekli Skirgailos laiškų rašyba, bet ji taip pat netaisyta. Korespondencija išdėstyta chronologiškai su trumpais paaiškinimais.

1

Adomo Varno laiškas Povilui Višinskiui, 1904, kovo 12. Laiške minimas Kazys gali būti Krokuvos dailės akademijos auklėtinis skulptorius Kazimieras Ulianskis, nors apie jo gyvenimą, juo labiau apie asmeninius ryšius turime nedaug žinių. Skulptoriaus prielankumą Višinskio asmenybei liudija jo sukurtas Višinskio paminklo projektas, eksponuotas Trečiojoje lietuvių dailės parodoje

Krokava 12/ III 904

Didžiai gerbiamasis Tautiet!

Meldžiu dovanoti už nepilningą prisilaikimą žodžio. Ką padarysiu?! Nebesuspėju persiplėšti į devynias dalis. Tuotarpu siunčiu tik dvi korteli. Fotografijas Kudirkos besiskubindamas negalėjau padoriau padirbti. Smulkus darbas plačiam teptukui ir reikalauja atsidėjimo; bet giliavimais [?] gal bus naudingiau, jeigu nebus žymiai panaši. Antrą vertus galima vietoj stačiai fotografišką nuotrauką įtalpyti. Antroji – lietuviškas ornamentas su stabu iš Lietuvių mytologijos. Di-

džius laiko straipsnius dabar suryja man darbas Draugovėj. 28 vasar. tapo Draugovė užtvirtinta, o jau 6 kovos atlikom pirmąjį Visotiną susirinkimą, 10ą – gi pirmąją Rėdystės sueigą. Plačiau apie įsikurimą bus rašyta laikraščiuose. Tuotarpu Tamstai pranešu apie tikslą, svarbesnias įstatų vietas ir tulus nutarimus. Vardas teip skamba: Bendroviškai moksliška lietuvių Draugove „Ruta“. Tikslas: 1) Suvienijimas visų lietuvių ir etnografiškos Lietuvos mylėtojų auklėjimui kalbos, rašliavos ir tėvyniškos kultūros. 2) Bendras nuveiktinas triusas rupinimasis mokslo ir lietuviškos rašliavos teipjau ir kulturiškas bendradarbiavimas su draugiškomis tautomis. 3) Užlaikimas idejiškos vienybės su tėvyne ir lietuvių emigracija ir pagaliaus broliškas susišėlpimas. Įvykdinimui šito tikslo yra 1) bendras triusas kuopose 2) Referatai ir pasikalbėjimai sulyg lietuvių minties ir sąmonės, teipjaus ir sulyg reiškinių kietai sujungtų su lietuvių kultūros keravimu 4) Parsisiųsdinimas laikrasčiu ir užlaikymas knygyne. 3) Draugiški susirinkimai ir artistišškai – literatiški vakarai. Į 5*. a) Paprastuoju sąnariu gali buti kiekvienas lietuvis tautiškai susipratęs. b) viršpaprastuoju kiekvienas svetimtautis. Į 2*. Visotinas susirinkimas tveriamas tik paprastųjų sąnarių. Į 3. Pirmsėdis ir sekretorius gali buti tik gerai įruošiantieji kalbėti lietuviškai. (kaip atsispausdins įstatai, ar Tamstai galės prisijūsti 1 egzempl. – padėkim konverte?) Lietuviškesnio apvalkalo nebegalėjom pasiūti. Yra če kelias-dešimt „litvinų“, kuriuos visgi norime pritraukti prie mūsų aukuro; jei ne kuo kitu tai nors materiališškai tepasitarnauja jie mūsų reikalams. O gal kurio ir giliau jausmus užgaus? gal tulas jautriau suskambės? Sąnarių jau turime 32. Iš nutarimų pirmosios Rėdystės sueigos turim pažimėti du: 1) atidengti fondą pastatimui paminklo D. K. Vytauto atminimui 2) Išleidinėti Krokavoj mėnesinį bendroviškai-moksliškąjį lietuviškąjį laikraštį. Šiam ad 2 tikslui šiomis dienomis pradėsime tyrinėti kokias ir kiek turėsime nuolatinių dovanų aprupinimui laikraščio reikalų ir kiek bendradarbių. Redaktoriaus darbas ir straipsniai bus apmokami. Sulig pinigiškos dalies – tikimės išnaudoti didžturčius „litvinus“. Iš dabartinio jų atsinešimo į Draugovę spėjam tą mums pasiseksiant. Toliaus – turime 4 lenkų profesorius (Rozvadovskis, Losis, Jančevskis ir Zdziechovskis visi be paskutiniojo moka lietuviškai) labai širdingai prijaučiančius mus reikalams, kurie užimponuos kaip lenkams dėl jų šovinistiškų pažiūrų, teip ir „litvinams“ dėl

* Prieš skaičius yra ženklas, panašus į S raidę.

jujų miegojimo. Jie amžinai prižadėjo remti jei tik Draugovė ir laikraštis nenukrypsią į siauresnias vėžias, ventuališkai jeigu turesėsi augščiau partiviškųjų reikalų. Norim tik išgirst Tamstos balsą sulyg bendradarbių. Ar mes galėtumėm pasitikėti gausiant mus nuolatinų darbininkų – rašėjų iš Lietuvos? ir kiek? Buk tamsta malonus paktarti. Spėju, kai Tamsta užklausi, kodėl mes tarėmės prisidėti prie kokios nors gyvuojančiųjų laikraščių. Teigi sugrįžtu vėl prie tų pačių „litvinų“, kurie širdy prisipažindami nebepriderą teip besielgti iš atžvilgio į lietuvių krutėjimą, o nenorėdami visgi prisipažinti prie pergyventų klaidų (aristokratai!) rupinas dabar pataisyti savo klaidas – žinoma, užlaikant tradiciją – pasiliekant iniciatoriais ir šelpėjais. Tokių „litvinų“ turtingų jau turime 6 ypatas. Sutiko net, kad laikraštis nebusęs po jų konrole, ty – nebusęs persekiojimas už kiekvieną žodį – gana, esą, kad neliestų tikėmiškųjų dalykų o butų grynai moksliškojo turinio. Taigi spėjam, jie pritrauksė ir daugiau savo brolių ir nenorem tos progos išleisti iš nagų. Programą laikraščio už poros sąvaičių prisiūsiu. Sulyg dailos liekanų, žinoma, lietuvių, dar tebetėsiasi pertrakcijos tulų lietuvių su komitetu čionykščio Tautiškojo muziejaus – delei patalpinimo. Greitesniam susipratimui mūsų Draugovė galės buti tarpininku. Profesorių nuomonės apie musiškias liekanas dar nepatyriam. Žinom tik kad artistai nelabai seka profesorių nuomonės. Kalbu apie lenkiškuosius, kurie lietuvius prieskaito prie savųjų lygiai kaip mozurus, šlionzakus, arba guralius. Jie labiau lyg šiol atskirdavo rusus nuo savųjų negu lietuvius. O antra – rodos kad beveik visai nėra lenkiškoj literaturoj kritiškų veikalų apie lietuvišką dailą. Parašysiu kada nors apie tai plačiau. Businčiam laikraštj mėginsim tą dalį giliau panagrinėti.

Referatai apie Mickevičių visai nebuvo talpyti laikraščiuose, todėl jų gauti negalema.

Tą istorijos literatūros skyrių mūsų laikraštj ar yra kam aprupinti. Bus keliamas kiekvienam numeryj. Dabar dar porį žodžių apie Mick. Tamsta rašai, ar Mick. butų musiškiu šendien gyvendamas? Aš neabejoju; tik ne dėl jo pažiurų. Jeigu kalbėsime apie jo pažiuras, tai negalem jo priskaityti ne prie lenkų ne prie lietuvių. Iš to atžvilgio jis augščiau stovėjo individuališkųjų tautiškųjų reikalų, ir dėl to jis galėjo save pasivadint netik lietuviu arba lenkų, bet ir rusų (žinom kaip jis godovo ir augštai statė maskolių tautą), francuzu, anglu ir t. t., jo širdis apime visas tautas ir nė vienos negarbino, neiškėlė augščiau kitos. Dėl to aš vadinu jį musiškiu, kad jis norėdamas ar nenorėdamas, jausdamas ar nejausdamas to piešia mus – Lie-

tuvius ir savyje, visai neišvardydamas perstatė lietuvių dušią. Kitur jo mintis nukrypt **negalėjo**; kaip ir visi dideli žmonės jis buvo vergu savųjų palinkimų. Tokios skaisčios, švelnios dūšios kaip Mickevičiaus ir Kosciuškos yra grynais tipais lietuvių dūšios. Brangino tą labai Mickevičius nes matė tame galybę tautos. Ne pro šalį bus pasakyti kad ir Senkevičius, nors šovinistiškų pažiūrų žmogus, visur – (Longinas, Kmitas, Bilevičiute) pažymi skaistumą, o Longine ir švelnumą lietuviško budo.

Pasijuoksi turbūt Tamsta iš mano nenuoseklaus rašto, ką bedarysi? nesu iš pašaukimo rašėju; bet skaitydamas Mickevičių jaučiu, kad kuo jis savęs nevadytų, visuomet ir visur jis lietuviškai mislija ir lietuviškai jaučia. Iš straipsnių apie Lietuvą vieną nusiunčiau išvertęs Tilž, o čė pridedu antrą, nes dabar neturėdamas laiko suveluočiau ir teip suveluotu perspausdinimą. Herbačiausko str. prašom sulygint su perspausdintu iš „Петер[бургские] вед[омости]“ Varpe No 12.

Prašom dovanoti už bjaurų raštą; laukiu atsakimo sulyg bendradarbių mūsų laikraščiui. Ar neduotūsi šemiat išleisti kokį iliustruotą kritišką veikalėlį apie Kudirką? Tuotarpu bukite sveiki. Viso gero.

Dėkingas A. V...

Kazys dėkavojo už pinigus ir sveikina. Apie išleidinimą laikraščio Krokuvoj prašom dar kol kas užlaikyti paslaptį.

2

Adomo Varno laiškas Povilui Višinskiui, 1904, birželio 5

Didžiai garbus Tautieti!

Prašau dovanoti už suvelinimą siųstinių žinių – tvankios dienos skaudžiai alsina jau teip sudribusį spėką, nesusirangai žmogus.

Džiaugiamės sulaukę sugrįžusios spaudos. Lietuvoj žmoneliai turbūt labai subruzd. Iš Petrapilies gavau žinią esant jau paduotus prašymus net 7iems laikraščiams išleidinėti. Tuli tilžiškieji laikraščiai turbūt persikels į Didžlietuva.

Mūsų – gi adverniškai pradėta galvoti. Gavę žinią apie sugražinimą spaudos, liovėmės bemastę apie savąjį laikraštį. Tuotarpu nutarėme ką-kitą. Pernai „V-e“ buvo pakeltas balsas, kad išduoti rinktinį knygą apie Lietuvą lenkiškoj kalboj. Taigi norime šį dalyką įkunyti. Čionykštis mokyttasis elementas labai prilankiai sutiko ant šitokio pro-

jekto. Tačiau norime kad šiame veikale dalyvautu vieni lietuviai. Knyga nebus perstora – 30–40 arkušu, teip tik kad galėtų patilpti straipsniai iš svarbiausių mokslo šakų – historijos, mytologijos, etnografijos, etnologijos, tautiškosios poezijos, dailos, ekonomijos, sociologijos etc.) – galenčiųjų duoti paveikslą mūsų tautiškojo turto. Nežinau tik ar sutvarkimui panašios knygos išteks lietuviškųjų mokyčių ypatų. Mes matome didelę vertę tokio veikalo, o juojau būtų vertesnis jeigu rašytų ne diletantai bet specialistai. Meldžiu Tamsatos išreikšti savo nuomonę apie šį dalyką, o tuomet plačiau pasikalbėsme.

Apie katedrą lietuviškosios kalbos Krokuvos Universitete nieko statau dar nežinau. Prižadėta man vieno profesoriaus šiose dienos patirti apie viską.

Ant „Rutos“ lenkai žiuri labai neištikiamai. Lyg šiol tik vienas laikraštis teišreiškia savo nuomonę, padaręs ištraukas iš mūsų laiško siųštojo Redakcijai. Visi kiti tyli ir laukia. Nelabai prilankiai matyt priėmė mus ir lietuviškosios Redakcijos. Ant išsiųstų laiškų redakcijoms negaunam dar nė nuo vienos atsakymo. Ar-gi ištikro šovinizmas būtų ir pas lietuvius teip giliai šaknis įleidęs, kad nepartiška Draugove ne anksčiau nacionališka, neturi jų akyse vertės?!

Prisiunčiu Tamstai iškarpas iš „Czaso“ ir „Novej Reformy“. Ant korespondencijos „Nov. Reformie“ patalpinto, manding, vertas atsakymas duoti „V-pe“. Musų dėlei tos korespondencijos norėta užvesti polemiką toj pačioj „Reformoj“, bet Rėdakcija neprisiime.

Basanavičius prisiuntė musų knygynan beveik visus savo raštus.

Aš jau šėip teip pasveikau, bet esu labai silpnas. Laukiu vokacijų.

Veliju pasisekimo prie naujųjų sąlygų.

Su tikra pagarba

A. Varnas

5/VI 1904

Krokuva

3

Ne visas Adomo Varno laiškas neaiškiam adresatui. Laiške išryškėja Varno laiškų, rašytų artimiesiems, persiuntimo manipuliacijos: per Romą į Lietuvą. Tarpininku pasirinko Šlapelį (kuriam ir yra adresuotas šis laiškas), gyvenantį tuo metu Romoje. Tai patvirtina KČDM archyve saugomas Teresos (Varno kraštietės) laiškas su Šlapelio prieraišu, kuriame atsiprašęs, jog neapsižiūrėjęs atplėšė laišką, skirtą Adomui... Galima nustatyti, kad laiškas rašytas 1908 metų pradžioje, kai Varnas gyvena Ženevoje, bet jau planuoja vykti į Siciliją (rugsįjūtį Varnas jau Sicilijoje. – žr. 9 laišką). Taip

pat iš laiško galima suprasti, kad Zigmantas Skirgaila tuo laiku buvo Načioje, o iš ten birželio pabaigoje jis išvyks į Medvilionis (žr. 8 laišką)

ar neperdaug karšta vasaroj? Nes manau, kad jeigu Lietuvon negalėsiva braukti, tai mausiva Sicilijon. Nes ir biletus iki Rymą regis gautumėm dykai. Link važiavimo Lietuvon likau gal perdaug atsargus. Stabdino mane viena šiu[...]ioji reakcija, antra – nuolatinis ir nesiliaujas policijos jieškojimas manęs po Lietuvą.

Vakar gavau teipgi laišką nuo Skirgailos iš jo buveinės Minsko gub. Mano laišką rašytą Paryžiun ir keliavusį 27 dienas gavęs tik Načioje. Jis ketina važiuoti pas Gosus kokiems 2 mėnesiams paviešėti, paskui į Vadovicų pas Pryšynski, o toliaus į Paryžių, ar Ryman.

Mano namiškiams – įdėtaiš čia laiškais – pranešu, kad esu Ryme. Šiuos laiškus busi malonus įmesti laiškų dėžutėn, užlipdęs atsakančiomis markėmis. Sumaniau neva buti Ryme, kad maniškiai neturėtų nė šašo neįsitikėjimo, nes mano motyna motyna [sic.] amžinai užsigrauztų dasižinojus jog aš esu Lietuvoj, ir kad nukreipt visai policijos akis nuo mano kelionės, jeigu ji įvyktų. Mano laiškų markėms įdedu tuotarpu nors tris frankus. Laiškus iš Lietuvos persiūsi man. Nepyk, bro lau, jeigu užkraunu tau ant sprando kad ir tą mažmožį, mat mano rokundas su gentimis gal geriau klosis.

Antra vertus – aš ir rašysiu komžiausiai. Jeigu Tau butų dėlei tos priežasties koksai neparankumas – tai tuojau parašyk, sutvarkysime kiteip dalykų – gal keno nors kito adresu?

Kas link mano filiozofijos, – visai neturiu pretenzijos filiozofuoti pagal kokių nors filiozofijos įstatymų, žinodamas kad didžiausioji filiozofija tupi gyvenime, o ne rašte, ne knyguose, – t. y. – ne gyvenimo aiškinimuose. Antra – jau ir filiozofija, kaipo tvarybe, emancipuojasi iš visokių proto įstatymų, užrašydama Protą ir jo tyrąją veikmę į istorijos paragrafus po vardu: „Nelaimingas karžygys“.

Na, lik, bro lau sveikas ir parašyk tuojaus apie save, apie Siciliją ir apie Lietuvą, jeigu Tavo upas dar nuvaldo plunksną. Aš esu visai iširęs ir haliucinacijos nesiliauja mane lankiusios.

Fatič dar šaip-be-teip turisi, ir tankiai su juo trīse keliame pokiilius iš- ... grybų, džiovintų Sevrierė.

Tavo Adomas

Adresas: A. Gorelick
10 chemin des Pervenche
Courage. Geneve

Pasiteirauk teipgi, ar Sicilijoje ne grasnuoja perdaug kokios ligos, – kaip va – malarija.

4

Adomo Varno laiškas neaiškiam adresatui. Viena prielaida būtų, kad laiške išdėstyti teoriniai samprotavimai apie dailę, tautiškumą skirti Šlapeliui, studijavusiam meno teoriją Paryžiuje, Sorbonos universitete, Florencijos, Romos meno akademijose. Abejones kelia laiško užgaulus tonas, pakylėtos frazės, kandūs komentarai. Skirtingai nuo kitų Šlapeliui adresuotų laiškų, nėra jokio intymiesnio intarpo. Tai veikiau galėjo būti atsakymas į tokio pat stiliaus dailininko Adalberto Staneikos laiškus (žr. 13 laišką)

Brolau.

Ar aš rašiau Tau dėlto kad Tu mane suprastum kiteip negu aš norėjau? Todėl turėdamas laiko rašau toliau. Aš guodoju, aš gerbiu svetimą nuomonę, jei tik svetimasis ją turi. Aš gerbiu nuomonę išsvirtą ypatingu prakaitu, nuomonę paeinančią iš gilumos širdies. Turėk nuomonę kiek tik gali jų surasti savo gelmėse; juo daugiau jų turėsi, juo aš labiau džiaugsiuos iš tavo turtingumo. Pyk kiek nori už mano adverniškas nuomones, kalbėk ar keik kiek nori piktais ir karčiais žodžiais, turėk tik gilumoje tavo dušios meilę tiesos ir grožės.

Buk tu mano didžiausiu priešu, priešu kurs myli tiesą, o busi mano didžiausiu draugu. Dėlei vienokių priežasčių badavimo draugaujas tik gauja, kurios tikslu viešpatavimas gerkle ir kurios įrankiu yra tuscias indas ir dar su svetimu žvangesiu.

Pykti, mes pykstame tankiai, ypač pagyvenę Varšuvoje bet mokėjime pykti iš meilės, o ne iš karštakliackystės.

Žinojau jog Tau skaudu bus skaityti mano laišką, bet niekuomet negalėjau daleisti, kad Tu teip paviršutiniškai graibytum dalykus ir teip menkai tepažintum gyvenimo. Jeigu mokėtum atskirti tą kas paėina nuo širdies nuo to, kas apskritai nušaukiama išsimokinimu mokslainėse arba iš laikraščių, nesakytumei kad mano lupose „dailės prostitucija“ yra tik puikiu pasakymu. O juk regis aiškiai ir atvirai sakiau, jog nemoku niekam **zarodinėti**, nenoriu nėkam **gero daryti**, noriu tik **gyventi**, gyventi dvasios neprigulmybėje. Ką aš padarysiu jeigu **negaliu** gyventi greta su dailės prostitucija?? Pasakyk, patark, kas man reikia daryti? Suprask gerai, ko aš noriu ir kaip aš noriu gyventi.

Kas man, kad Paryžiuje arba Varšuvoje brolaujas su prostitucija ir geria jos smarvę su skoniu!? Aš esu **aš**, – lietuvis – Adomas Varnas, ir aš sakau jog toji smarvė man nepatinka, kad aš ją galėčiau uostyti.

Tau, padėkime, visai nerupi parodų likimas po kritikos, o aš su tuo likimu negaliu gyventi. Aš pykstu, aš keikiu dėlto, gal būt, kad aš esu piktas žmogus, bet ir dėlto, kad nemėgstu smarvės, kurią man kiša ponosė.

Iš antros pusės, jeigu į archyvą dedama gražias mintis-idėjas, tai ne dėlto, kad tos idėjos yra savaime menkos vertės, bet dėlto kad dirva joms dar nearta, dėlto kad stuobriai į kuriuos norima skiepyti tas mintis perdaug dar yra stuobriais.

Laiškus irgi skaitai labai paviršutiniškai. Rašydamas [...], aiškiai sakiau jog pripažįstu **dvejopą** parodą: dėl kritikos ir dėl pinigų.

Jeigu kalbėjau kam nors, jog norėčiau daryti parodą, tai maniau tiktai apie parodą dėl pinigų (patariu Tau geriau perskaityti mano pirmąjį laišką, rasi tą pačią nuomonę) O kam aš parodą darysiu Lietuvoje – tarp suskių? Aš darysiu ten, kur geriausiai galiu pasiekti savo tikslą. Tas keista gal but neišrodys ir Tau, jeigu atidžiau ir nuosekliau manysi. Nemaišyk tik pritaikomosios dailės ir paveikslų salionų pagražinimui su daila grynoj jos prasmėj, apie kurią aš kalbėjau ir kalbu, kuri neprigulminga tarnauja tik pati sau.

Siunčiu Tau savo mintis po senovei, lyg nematydamas Tavo tuštaus užpykimo. Aš jo ir nenoriu matyti.

Yra čia daug dalykų judinamų, žinosiu galutinai, kaip Tu į juos atsineši.

Būk sveikas ir linksmas –
A. Varnas

P. S. Manydamas, kad gal but Tu išvažiavai jau į Paryžių, ir iš atžvilgio į labai rupestingas atliekančias savo priedermę krastas Maskolijoje, įtraukiu šį laišką.

5

Zigmanto Skirgailos laiškas Adomui Varnui. Matyt, rašytas 1908 metų pradžioje, nes Juozapas Albinas Herbačiauskas dar tik ruošiasi važiuoti į Romą, o gegužės mėnesį jis jau Romoje (žr. 6 laišką). Minimas Varno paveikslas „Vakaras“, kurį autorius po parodos padovanojo „Žiburėlio“ draugijai („Žiburėlio“ išdininkės Marijos Putvinskaitės padėkos laiškas Varnui, Vilnius, 1908, lapkričio 25, KČDM archyvas). Laiške pasakojama apie

dailininką Juozą Kodį, kuris studijavo Čikagos dailės akademijoje, po to Prancūzijoje. Jo gyvenimą, tragišką baigtį aprašė artimiausias jo draugas Antanas Žmuidzinavičius atsiminimuose (A. Žmuidzinavičius, Paletė ir gyvenimas, Vilnius, 1961, p. 371–375). Laiške minimas Aleksandrovskis buvo Varno draugas Štiglico mokykloje (I. Šlapelis, „A. Varnas ir jo darbuotė“, Pradai ir žygiai, 1926, nr. 8, p. 189)

Mielasis Adomėli.

Laišką Tavo gavau užvakar. Bjaurus dalykas su popiergalais: tas draugas ant kurio šitame dalyke galejau remtis, dar nieko ne atraše man iš Paris, – gal mano atrašit išsiuntęs jau Tau p.[pasas] kitiems ne pasitikiu nes su prancuzais mažai bendro turi. Rašant padariau Tavo dar sena antraša, dabar tiktai pataisiau. Vienok vilti dar turiu kad viskas gali buti pasekmingai. Pakol-gi, jeigu tik galietum, belskis pas Prušinskius; (žinoma tuojaus man parašik, nes turesiu parašit į Paris.) Dirbti ten galėsi man rodos labai ramei, jeje kur atskira dideli kambari ant aukšto, kur galesi kiauras dienas tupet ir nieks Tau ne kludys. Man rodos šituosę namuosę dar Tu ne buvai; yra tei šali miestelio, pirmi, geltoni namai praejus takeli nog stotes lig gatves. Kas lynk pigumo pragyvenimo tei ner ka kalbeti, nes gerai pažįstu Prušinskius, – niekad ne daleis idant turetum rupintis ape pragyvenima. Ištikro jeje labai nusidžiaugs ir galesi kelieta menesiu atsilset puikei ir ramei dirbti. Gali jems parašiti pakol porį žodžiu.

Tuom tarp aš ragisiu draugus Paris, kad ne gaišitu su p. Visuomet taip buna, keip tik ant sprando ne sedi, tei nesiskubina.

Aš tuojaus po Veliku (šiče), mėgisiu belsties į Medvilionius, nes čia mainįsis gyventojei, ir dabar jau ne smagu nes taiso, perdirba namus, daužosi dulkina. Gal da rasiu Vilniuję paroda liet. Skaičiau visas kritikas; visur gire. Buvo iš čia tulą ypatą Vilniuj; prašiau idant atkreiptu didesne atyda ant Tavo „Vakaro“. Griždama pasake kad „viskas puikei bet kokios ten moteriškes – symboliaus blogas, sunkus piešinis“. Savo keliu ne pasitikiu jai, nes per mažai mato dailes veikalu paskutinio laiko. Labai norečiau pamatit pats.

Rašė Gerbačauskas g s. [gegužės] m. važiuosęs Ryman. „Bet jau tikrai“ – ne tikiu.

Jau kelieta dienu smaugia mane bjauri melancholia. Yra tei reakcijoje, nes gavęs ramumą ir per kiauras dienas bunant tiktai su savim, nog visokiu minčiu ne galejau apsigynti; dabar gi jaučiuos teip apatiškai, teip neišpasakytai pesymistiškai... Ant galo tiek liudnu žiniu iš visur.

Pasirode kad tas Cranockis pasipažįsta su Kodžiais iš Minsko (brolis Kadžio kuris nusišove pernai Parižiuje) iš tos priežasties turejau čė biski nemalonumo, nes užklaustas buvau kas tei per vienas tas p. Aleksandrovskis? (Gal žinai kad tas šelmis iškeliavęs iš Parižiaus su Kodžiu iš Amerikos, kuris atvyko iš Am. į Parižių pas broli jau mirusi į Lietuva, apvoge jį, paeme valiza kur buvo terp kituko ir kelieta darbu a. a. Juozo K.) Turbut Kodis amer. papasakojo šiče kokius tei draugus turėjo mirusiųs... Ne smagu buvo išties! Ar Tu nieko ne žinai dabar ape Aleksandrowski? Ant galo aš visada jaučiau kad tas žmogus gali daug niekniekiu nuveikti, bet teip toli nužengti, tei stačiai nesinori tiket!

Ka, gal Lietuvoje kur susidursime? Gal dar rasiu Tavy Vadoviuose, nes busiu jau ten pradžioję liepos?

Norečiau labai susieiti su Tavim dar kur nors, pasikalbeti biski plačiau, matai daugelio parašiti stačiai ne galima, jaučiu kad Tu per šitus porį metu turėjai daug pergyvent... Su manim, broluži, ne keip... paskutiniuose metuose pergyvenęs baisei daug ir matęs daug, persitikrinau, priėjau prie to kad svajones mano tuscios... Svajones mano pasibaige baisiausių nihilizmų... Dailės mano tom nieks jau ne supranta... Gal ir gerai... Išties, kas kart jaučiu prapulti didesni terp manim ir žmonėis!... Ne turejau ir ne turiu energijos gyvenimo!... Voila tout! Kad ne tas misticizmas kuris mane slege! Bet tiek to tuom tarp!

Keip tik gausi iš Paris p., tuojau man parašik. Tuom tarp baigiu. Rašik.

Bučiuoju Tave širdingai
– Tavo – Zigmantas

P. S. Nog Šlapelio dar neturėjau čė jokiu žiniu iš Rymo. Ar ne raše dabar pas Tavy?

6

Igno Šlapelio laiškas Adomui Varnui, 1908, gegužės 3. Laiške minimas gydytojas, visuomenės veikėjas Juozas Bagdonas-Bagdonavičius buvo Lietuvos dailės draugijos narys, rūpinosi dailininkų šalpa

Brangusis.

Aš jau ant kojų ir šiek tiek atsikrutejau, lig šiol vis dar taip sau tingineju, landome su Gerbačevski po Rymą, bet jau reikes tam padaryti galas ir pradeti tikriaus gyventi, kaip pirma sirgimo gyvenau.

Kas girdeti apie Tavo kelionę į Siciliją? Gerbačevski sake skaitęs Tavo tragišką laišką į Baltrušaitį rašytoją ir prašymą pašelpos delei **Lietuvon Sugrįžimo**. Staniejka šendien raše Gerbačevskui, kad Bagdonavičius žadėjęs Tau surinkęs atsiusti taipgi **sugrįžimui** Lietuvon. Kažin ar bus gerai, kai sunkiai išspaustus skatikus apversi ant ko kita – ne tam kam jie buvo skiriami. Man išrodo, kad toks sunaudojimas skatikų išgautų nuo tautiečių, gali ir iš tikro skaudžiai atsimonęs ne tik Tau pačiam tečiaus ir visiems mums badkenčiams; užtat tai ir primenu. Už bloga to neimk ir daryk, kaip Tau tinka, tik susimildamas nejieškok Sicilijoje išėjimo iš ankštaus padejimo, nestai sutiks skaudus užsivilimas.

Jei Garmi nori turėti malonias vakacijas, tai ant salos Kapri jas ras. Ta salelė, kaip žinoma, arti Neapolio, mažutyte, kalnuota, su oru labai sveiku, pragyvenimas pigus. Par vasar Kapri esti sausakimšai užgyventa, daugumas nuo Italijos karsčių iš miestų tenai be-ga.

Jei jis žada tenai važiuoti, temalonėje man parašyti, kuomet važiuos ir koku keliu: ar par Rymą ir Neapolį, ar iš Livorno tiesie į Kapri.

Tavo laiškam iš Rymo išsiųstiems, atsakymų lig šiol negirdėti.

Kaip bekruta Fatič? Jei su juo susitinki pasakyk jam naviną, kad Ščerbanienco apsideve ir pasveikink nuo manęs. Jam senai siunčiau skepetą popieriu, o jis neine miktelėjo! Lik drutas. Kietai spaudžiu Tave.

Ignotas

Ryme 3/V.08.

N. B. Labas dienas Garmiui

7

Igno Šlapelio laiškas Adomui Varnui, 1908, birželio 20

Brangusis!

Šiandien gavau Tavo laišką, tuojaus nunešiau į krasą pinigų, parėjęs jiėmiau laišką rašyti. Ir be Tavo gavimo laiško šendien bučia išsiuntęs pinigų, maniau jog mano laiškas yra pragaišęs.

Keistas dalykas kad daugiau nepriima kaip 25f. ant vieno „pervedimo“. Norėjau siųsti pinigų laišku, deja neturiu „pečetės“, kitaip nepriima.

Draug su pinigais norėjau išsiųsti iš Margaritos siuntinį, tik neprijeme delto, kad nebuvo užpečelytas su mano „pečetimi“. Dabar

einu jos jieškoti pas pažįstamus, o jeigu nesurasiu, tai prireiks pirkti „pečetis“, o skatikas teip brangus pas mane, tegul jos šimtas ir siuntinius ir tokius suredymus.

Iš Rymo išvažiuosiu 24 arba 25 šio mėnesio. Nu spėk kur? Neįspėsi.... Į Sardiniją, į pietinę dalį. Iš Rymo važiuoju į Neapolį, iš ten jiemsu garlaivį į Ciagliari, jei galesiu apsigyvensiu kur ne miesti, o ne – tai pačiame Ciagliari.

Daug prisiklausiau apsakojimu apie gerumus tenyškčius, o kaip ten iš tikro yra – pamatysiu ir tuomet parašysiu.

Busime kaimynistėje ant krantų stovėdami galesime kits kitiems pabučiavimus siuntineti. Ten žmones sako ęsa apilaukiniai, ten kaip tik mano sėbrai.

Herbačevski jau išvažiavo į Castel Ganiolfo [Gandolfo] (Borge Vittorio Emmanuelle 26).

Mano akcijos labai nupuola nežinau kaip par vasar reikes prasi trinti – bus labai sunku. Lig pasimatymo. Jei man iš dangaus nukris keletas frankų, tai aš nučiaušiu Palarmon nu, žinoma, ir pas Jus.

Likit sveikučiai.

Judu bučiuoju

Ignotas

20/VI.08

8

Zigmanto Skirgailos laiškas Adomui Varnui, 1908, birželio 15/28

Medvilionei

Mielasis Adomeli! Laukiau laišku no Tavys bet iki šiam laikui nieko ne gavau. Ar užpykai už ką? Kas link mynetu popiergaliu tei jokiū būdu ne galejau išgauti. Rašiau kelieta kartu melddamas ydant pasiskubintu jieškoti, – bet veltui!

Gavau laišką nog Staneikos kuriam rašo buk esi Ryme. Skubinu todėl pabrėžti šitu porį žodžių.

Užvakar atkeliavau į Medv. iš Načos. Anksčiau negalėjau nes če taise namus. Busiu če tiktai iki 10 liepos nes baigesi mano p. Grišiu Krokuvon, pabusių kokius 2–3 sąvaities Vadovicuos, o paskui į Pariziu. Masčiau ape Roma, bet jaučiu kad iš puses muzikališkos nieko ten ne pasinaudosiu.

Praše mane Gosai ydant parašičiau Tau kad ne tikėtum ape tai buk če jieško Tavy ir šnipynėja; kad tei Motineles Tavo tuscios bai-

mes (o jai žinoma užtenka iš blusos padarit jauti!) Tokiu prasikalte-liu keip Tu, tei če visur daugelis, teipogi daug sugrižusiu iš užrube-žio, kuriu nieks ne kliudo, stačiai nor užmiršt. Lieparskis teipogi šiaš-ku apsiutas. Ištikro keip matau če ant vietos, tei baime tiktai iš tolo.

Su Motinele Tavo dar nesimačiau. Gal rito. Ką kalbet žinau... Rašik vėikiau keip laikaisi? Kokius įspudžius pirmus turėjai Ryme? Ar mateisi su Gerbačiausku?

Perleidau šimet Načos neišpasakitai puiku pavasari! Tei buvo tik-ras pasivelines pavasaris mano dušios... Neapsakomai gražus dar-žas (park) ypatingai laike židejimo, pulkai lakštingaleliu, kelietta die-viškai gražiu dušiu, viskas tas susidejo ant kokios tei puikiausios symphonijos mano gyvenime!... Valandomis jaučiu savyje teip gry-na kudikišką dušę; teip jaučiausi laimingu! ir Improvizacijose mano valandomis visiškai pranygdavo mano tragizmas ir „aš“ senas karts no karto budau ir juokiausi iš mano kudikiško stačėinaiviškumo...

Rašik mielasis, ape viska plačiau! Aš šedien ne galiu plačiau, – teip ma pasiutusei liudna, teip liudna...

Bučiuoju Tavy širdingai
– Zigmantas

p. st. Janiszki
15/28 VI 1908

9

Zigmanto Skirgailos laiškas Adomui Varnui, 1908, rugpjūčio 3. Laiške ap-rašytos „stotes“ – tai Varno vieni pirmųjų darbų, stacijos gimtajai Joniš-kio bažnyčiai

Nacz 3 VIII 1908

Mielasis Adomėli!

Laišką Tavo prisiunte man iš Joniškes Gosai, vakar gavau. Gaila kad negalima ištirt keip ilgai keliavo iš Sicilijos!

Aš jau pori savaičiu keip sugrižau iš Medvilionu, manau dumt į užrubeži nes popiergalis baigesi, turejau vienok užkabit dar Nacz nes Joniškes valdžia ne galima buvo išdrist prašit sustiprint popier-gali – turejau če tą padarit... Vienok tie žmones be mano žinios pa-rupino per Varšuva kitą p., teip kad sutike mane ant stotes pasake kad viskas užbaigta tiktai dabar nog manes priguli ar turesiu norą dar če apsiliikt. Žinoma sutikau. Busiu če dar koki menesi ar 3 są-vaites.

Kas link mano dabartinio p. ir seno, tai abu del Taves netike... Manau kad pakol Tu iš Sicilijos atsibelsi iki Krokuvos, tei aš jau ten busiu ir rupinsiu del Tavęs p. Žinoma pradžioje rugpjūčio jau galvosiu keliauti Parižiun. O kas ling prancuzisku pas tei nieko tuom tarp ne galiu pasakit nes pats ne jieškojau. Pakol gi pažistamu, kurie tupėtu Krokuvoje laike vakaciju, neturiu apart tokiu, žinoma, kurie tame dalyke nieko ne gal...

Lietuvoje buvau tiktai 2 sąvaiti. Per visą laiką buvo šalta, vėjas ir lijo. Tiktai vienintelis vakaras šv. Jono buvo labai, ramus ir ne paprastas. Jau velai nakti o mes su Antanu Grauzoku dar vis vaiksčiojom po apylinke kur ugneles užmatem ir klausem dainu ir patis dainavom. Neapsakomai puikus vakaras, ispudingas vakaras!... – Tiek daug tautišku senu daineliu! Dėl manes tei buvo keip gerai išalkusem šmotelis duonos...

Senelis Gosas koks buvo prieš 3 metus, toksai ir dabar: stipras, sveikas, gerai išrodo, pilnas ramumo ir t. t. Teresa taipogi: tas pats gyvumas, toi pati energija, tas pats širdies gerumas.

Iš Tavuju Joniški jau seseles neradau, – ištekejo. O Motinele teipogi ir sesule antroji išrodo keip seniau. Kalbėjomes apie Tave. Nuolat tas prakeiktas užklausimas kada užbaigs moksla... Pasižiurėjau į Tavo Keistuti ir teip rodos kas į širdį ignibo. Teippat ir žiurėdamas vel į Tavo „stotes“. Tyče dar karta nuejau į bažnyčia ydant pasižiuret Tavo pirmems darbams...

kiek laiko – kiek vargo!...

Leparskis jau apsivedė ir vaiką tur. Išrodo kaip gerai užlaikitas erželas.

Ar su Gerbač. ne mateisi Ryme? Kas su Šlapeliu? Prisiusk man Jojo adr.

Rašik!..

Bučiuoju Tavę karštai – Zigmantas –

ps. Savo keliu neužmiršk ape Prušinski, man rodos Jisai galetu ir jieškojime p. padet.

Adr. поч. ст. Русиновиче
Минской губ.

им. Начь

N. N. Czarnowcy (Zygm[u]n[tow]i)

Igno Šlapelio laiškas Adomui Varnui, 1908, rugsėjo 18. Posta ferma (it.) – paštas iki pareikalavimo

Mielasis! Tavo pinigai manę išgelbėjo iš bauriausios skyles. Ir kaip keistai buvo atsitikę. Gaunu Tavo telegrama nueinu atsiimtu pinigų krasinikas man sako, kad ir kiti pinigai man esų ir senai nuo 18 šio menesiu krasoj valkiojūsis. Man iš Lietuvos metai siunte vienas žmogelis ir nepadejo **posta ferma**, tai krasinikai ir nežinojo kas su jais darų. Užsimokėjes skolas – jų buvo privisę apščiai – ant rytojaus išbraukiau Ryman, jis mat ant manęs veikia gydančiai, ten greit pašalins tą neskanumą, kurį Cagliari buvo palikęs ant dušios. O pas jus aš vis tiek nusikraustisiu bent ant savaites, kaip tik gausiu rupesnę skatiką, laukiamą iš Amerikos, tau skolą, rodos, pirmiau galesiu atsisteisti, manau iš Lietuvos netrukus šiek tiek gauti. Turi tiesą sakydamas, kad gerai mokėti yra tingėti yra [sic.] svarbu, tik niekas nemoka tingėti, kas nemoka dirbti. Aš šiemet, jeigu brolis badas nesmauks, išsijuosįs krutesiu visaip kaip tepliosiu, rašysiu, versiu, lingvistiką studijuosiu. Su vertimais gal galima bus koks „biznelis“ padaryti, kitaip stačiai nebera kelio elgetauti labai nebeskanu pasidare, par daug pasižeminimų reikia kentėti. Čia atvykęs ant rytojaus nukakau pas Herbačevskį, jis dar tebegludi Castel'yje. Gandolfo laukdamas iš kur, skatiko, apie 20 šio menesio žada grįžti Rymon. Taip didelių pavojų, kaip Staneika yra rašęs, neturėjęs ir neturi, turi tenai šiek tiek skolelių, bet nieko bausaus nera, o kas yra tai mums ir jau visiškai nepirmą ir nepaskutinį kartą. Staneikos melio-drama prasidėjus nuo moteres, 13 rugpiučio pamatęs kokią ten moterį, keistą, panašią Herbačevskim, labai ne laiminga, (visa tai padabojis vienu pamatimu), kurią tik jis tegali išgelbeti, 13 tai pas jį dar tebeturi mystišką prasmę, mat jis tebegyvena debesusna Krokuvos mystikos, kaip ten buta taip, tik nuo to pradėjęs dukineti. Paskesniai užsimanes nutepti Kristų, prieš tepant sau pasakęs: jei pavyks tas darbas tai bus ženklas, kad Kristus su manimi, o jei ne – tai piši propal. Sėdžiu dieną, kitą trečią niekur neišeidamas, ir net nieko nevalgydamas, o Kristaus kaip nera taip nera, kaip lig šiolai niekam nepavyke jį padirbti. Iš to išvedęs kad Kristus jį apleidęs, kad jis prieš jį prasikaltįs. Nu tai jau visiškai pradėjęs iš galvos eiti. Tai mat iš šito šiupinio mystikos, erotikos ir kitų burbulų susitvere tragediją. Herbačevskis gerai išudijas tai liovęsis po padanges skraidyti, ruošijąs važiuoti Lietuvon.

Kada ten Skirgaila buvo minėjęs buk ir Tu besirupinusi paspartu ir ketinus Lietuvon traukti, ar tas tiesa?

Skaitant laikrasčius, matant, kaip mūsų geradariai, dievo, tik nežinia kokie tarnai, smaugia, smeigia mažiausią diegelį jauno gyvenimo, tiesiog baugu važiuoti, ne tai baugu, ale nežinia kaip įsikabinti gyvenimo neinant jiems bernautu, o jog dabar beveik visi Vilniaus Kauno šviesuoliai virto kunigu bernais, jų pastumdeliais. Kadagi mūsų burnos atsivers ir rankos atsiriš? Kad ne tas baisus gyvenimo realistiškumas t. y. bedos, tai su velnišku įniršimu imčiaus ardyti seną mešlyną, o dabar tylek jei nori gyventi! Badu stipki!

Buk sveikutis!
Širdingai spaudžiu
Ignotas
18/IX Roma

11

Juozapo Albino Herbačiausko laiškas Adomui Varnui. Ant voko pašto antspaudu yra data: „8.XI.10.“ Laiške minima knyga – tai Herbačiausko „Erškėčių vainikas“, išleista 1908 metais, kurią apipavidalino Staneika

Mieli Draugai!

Siunčiu Jums šiandien mano knygą. Nepykit už taip ilgą tylėjimą – „Vargai, klapatos“...

Meldžiu Jūs karštai: niekam mano knygos neskolinkit, nedarykit man „konkurencijos“! Kas nori mano knygą perskaityti, te nusiperka sau; jei negali, te reikalauja skaitykloje. Šiandien literatai neprivalo daryti mielaširdybės, nes jiems veik nieks nedaro mielaširdybės – kiekvienas nori **pigiai** jį „pažinti“ ir dar **pigiau** išžvelgti. Žinot gerai, kaip aš neapkenčiu to **pigumo** dailėje ir literaturoje (ypač Lietuvos gyvenime) Pigumas=tandeta-[?]

Kaip Jums sekasi? Gal jau žinot, kad Skirgėla keliauja Paryžiun – Tiesą pasakius, kitokio išėjimo jis nebegali jau išsvajoti, nors pats jau pradeda jausti, kad galų-gale gali būti prastai, nes „naujoji galdynė“ ko tolyn, to prastyn eina – rytoju jau nebegalima pasitikėti. Jis dar nelabai supranta, kad „naujos galdynės“ balsas – tai **asilo blio-vimas**. Kada asilas bliauja, lakštingalas turi tylėti. Reikia pirmiau nutildinti asilą, kad galėtų dainuoti lakštingalos. Asilo balsas šioj galdynėj „perbalsuoja“ (socijališka terminologija) dailės ir muzikos balsą.

Tos teisybes Skirgėla dar manding gerai nesupranta – „Godłem óslej poezyi jest oseł, którego poszukając [...] i niszczy najlepsze [...]“. Štai „naujos gadynės“ t. v. n. filosofo–sociologija“. Tegu ją velniai so jos asilais. „Duokit kuo veikiausiai tam jųsų asilui „laisves ėdalo“, kad jau nutiltų, psiakieva“ – štai mano troškimas – šauksmas. Pakolei tas asilas (ypač Lietuvoje) nacionališkai ir sociališkai bliaus, pakolei lakštingalas tylės, pakolei poetai dainiai gėdinsis dainuoti!...

Taigi Skirgėlą gali „perbalsuoti“ net ir jo muzikoj didysis Lietuvos asilas (kngo Tumo pavidale). Liudna man, svarstant dailės klausimą Lietuvoje. Nepykit, kad asilo bliovimui paskyriau tiek vietos. Tas bliovimas visur šiandien aktuališkiausia tema. Kaip-gi galima tylėti?!

Mus visus „perbalsavo“ didysis Lietuvos asilas. Ot kur mūsų nelaimė. Asilo bliovimo visi klauso, o mus net Lietuvos kumelė ne tik neklauso, bet ir išdrįsta... kritikuoti – kaipo „tinginius – renegatus“ – Išties bepig Lietuvoj būti asilu. Ir Krokuvoj taipogi. O gal ir Paryžių? Skirgėla apie tai sugrižęs pasiskųs...

Bučiuoju Jus karštai širdingai
Jūsų Ju...

12

Juozapo Albino Herbačiausko laiškas Adomui Varnui. Laiške nurodomas Zigmanto Skirgailos adresas Paryžiuje, ankstesniame Herbačiausko laiške (žr. 11 laišką) sakoma, kad Skirgaila dar tik ruošiasi vykti Paryžium. Iš to matyti, kad šitas laiškas yra vėlesnis. Herbačiauskas veikiausiai komentuoja drastišką Varno straipsnį „Talentų šelpimo reikaluose“, išspausdintą „Vilniaus Žiniose“, 1906, spalio 22 (lapkričio 4), nr. 235

Mielas Drauge Adomai!

Tikrai nudžiugau, apturėjęs nuog Jūsų laišką. Keletą kartų norėjau pas Jus rašyti, bet nežinodavau, kur gyvenat, turejau išsižadėti to noro.

Skaičiau Jūsų straipsnį „V.Ž.“ [Vilniaus Žiniose] atspausť. „Kraujo pipirais“ (teip atjaučiu Jus) ugnij degančiais, išvijot iš „Lietuvos kultūros namų“ tuos visus „špokus“ – baidykles – slogučius, kurie slogino ir, slogina tikros lietuvių dvasios tikriausią mintį dėlei įvykdymo Europoj bezdžionių plepėjimų – zaunijimų – pzybilavimų (bzuchomówski) ir t. t.) rasi „išganymo idealų“. Šiandienine Lietuvos vi-

suomenės psichologija tokia: miegoti – snausti, nors varpai „kaukia nežmonišku balsu“, nors numirusių veles raudoja kiekvienam kiekvieno namelio kampe!... Žinoma, kalbu apie **dvasišką miegą** – Politika (vaikiška, kvaila, psichopotologiška delirium – tiemiška) smaugia Lietuvoj dvasią, kuri volens, nolens, norėdama išlikti gyva, **turi nuduoti miege esančią**. Per visą 1906 metą budino tą visuomenę iškilmingiausi Lietuvoj vyrai, šaukdami: „Vyrai, tverkit tautišką kultūrą. Vyrai, tikėkit jusų dvasios gilybėje tikros politiškos laisvės sekla! Visuomene keletą kartų pabudo ant trumpos valandės ir apsiverstus ant kito šono dar labiau užmigo! Tikra ironija! Dabar-gi pabudo ant biskį ilgesnes valandės ir (stebėkites!) nori umai įvykdyti tą viską, kas turėjo būti įvykdyta per **2 metus!!** – Štai „Pirmosios Lietuvos dailos parodos“ psicogeneze! Jei taip toliau bus, tai vietoj **tautiškos** naudos, bus **tautiški** juokai-šposai!

Skirgailos atrašas-

Paris, rue des Carmes, Hotel de Rome VI ét-No 35

Nukeliavo į Paryžių, tartum užkeretas, prieškoki... mirties malones!...

Stancyka raše pas Jus.

Gyvenu šep teip. Turiu tvirtą viltį, kad ištersiu iki galo-

Bučiuoju Jus ir spaudžiu Jusų delną
Juozapas

13

Adalberto Staneikos laiškas Adomui Varnui. Rašytas 1909 metais iš Miuncheno

Mielasis.

Nustebau perskaitęs Tavo laišką! Negaliu Tavęs pažinti. Tai jau „išsimancipavai“ iš lietuviškumo?. Kuomi-gi tapai? Šveicarų, kosmopolitu ar virš-žmogium?! Tai žinoma! Viršžmogyste pasikelusi virš tautų, viršum „gero“ ir „blogo“ duoda Tau teisė reikalauti ir imti nuo žmonių pinigų. Tik, po šimts velnių, kodėl butinai nuo Lietuvių – kurie net „savųjų“, norinčių tautiška kultura, tautiška dailė ir poezija sutverti, geidancių naują, originališką žmonių bendro gyvenimo idėją, jų širdyse ir bude paslėpta apreikšti, gyveniman įkurinti – kurie šitų žmonių medžiagiška bada numalšinti negali ar ne moka, – kodėl butinai nuo jų o ne nuo kitų nors nuo tų nutukusių Švei-

carų-Francuzų kapitalistų, arba Vokiečių pinigų imti?! Ar tik dėlto, juog vieni tik Lietuviai taip kvaili, juog dar duoda?!! Ar tik dėl to!? Pagalvok-gi viršžmogeli!!

Tautą galima bausti už nerangumą! bet pasityčioti iš jos vienok priimti ir reikalauti: nuo jos savo egoistiškų reikalų aprupinimo tai biauuru!

Nesinori man tikėti kad toks butum.

V.S.

Munchen, Arcisstrasse III 4